

prvom dijelu prepoznajemo prezentsku osnovu glagola *ložiti* u neobičnom sintaktično-tvorbenom sklopu, koji je prirodan i redovit npr. u germanskim jezicima.

Trebalo bi dakle umjesto tuđe konstrukcije upotrijebiti domaću sintagmu: *ulje za loženje* ili po uzoru na druga plinska, biljna, riblja, maziva, visokokalorična ... ulja jednostavniji naziv: gorivo, grijuo ili *loživo* ulje. Posljednji naziv ima i najviše uvjeta da se ustali.

Uzmemo li u običaj da se i od domaćih riječi razmnažaju nazivi po tuđem uzoru, ubrzo će nam te tvorevine ozbiljno narušiti sintaktično-tvorbenu strukturu, najosjetljiviji dio jezičnog sustava. Tu štetnu ulogu preuzeli su već, pored spomenutih tipova riječi, i mnogobrojni nazivi tvornica, poduzeća, prodavaonica i proizvoda (Tekstil-promet, Metal-import, jugo-kokta, naliv-pero itd.) što nam danomice bliješte u oči od neonskih preko televizijskih i novinskih reklama.

Tiho i još uvijek bez tih sredstava propagande ušuljalo se i *lož-ulje*. U isto vrijeme s tim nazivom stigao je još jedan iste konstrukcije: *nafta-peć* (umjesto uljna peć, peć na naftu i sl.). Takvi se izrazi u jeziku različitim asocijacijama međusobno uvjetuju i postaju uzorci novim nazivima po značenjskim i po tvorbenim sličnostima (nafta-plin, »Kontakt« peć i sl.).

Stoga je već u početku potrebno upozoriti na njih i zamijeniti ih predloženima (*loživo ulje*, *uljna peć*) ili drugim prikladnijim nazivima. Govorna štednja, koja je jedan od uzroka takvih složenica, u ovom je slučaju vrlo štetna za jezik. P. Šimunović

JE LI »ČUŠA« NJUŠKA ILI DUŠA?

U »Jeziku« XIII, str. 97-104, tiskana je rasprava Milorada Ćorca: »Dijalektizmi u djelima M. Lalića«. Ćorac nastoji u radnji razjasniti neobične narodne riječi i izraze koje upotrebljavaju seljačka lica u djelima M. Lalića. Ćorac te izraze naziva dijalektizmima, pa za njih tvrdi da pripadaju »isključivo istočno-crnogorskom dijalektu«.

Ljudi neprestano stvaraju nove riječi, stare izmjenjuju, nekada iskrivljuju i prave nove riječi i izraze da njima iskažu svoje

misli i unutarnje osjećaje. Najčešće su takve riječi i onomatopijske, pa i svojim vanjskim tonom odaju raspoloženje ili neraspoloženje ili druge osjećaje onoga koji ih govori.

Koliko god Milan Ćorac spretno i s uspjehom nalazi u pojedinim pučkim crnogorskim izrazima ne samo snagu jezičnog izražaja, nego i duševna raspoloženja i osjećanja koja se iza tih riječi skrivaju, ipak mislim da se jedan takav narodni izraz mora drukčije razjasniti negoli je to učinio pisac.

Na strani 99. »Jezika« osvrće se na riječi Bekičeve majke (iz Lalićeve »Hajke«, str. 412), koja – kako on veli – da bi izrazila životinjski lik i bijednu pojavu Šoga Grofa, ovako kaže: »Neću da mi se kuća pogani i da mi se tvoja mrtva čuša priviđa.« Te riječi crnogorske seljakinje objašnjava Ćorac ovako: »Šogova ružna fizionomija i gnjecavi glas, koji su slikani riječju čuša, upotpunjuju odvratne i poživotinjene likove primitivnih izdajnika. Ova je riječ upotrijebljena mjesto riječi njuška, pa se pomoću nje poredi Šogova glava sa životinjskom njuškom. To je metaforičan dijalektizam koji upotrebljavaju seljaci na teritoriji vasojevičkog govora, i to najviše u psovka, kao vulgariizam.«

Moglo bi se upitati: nije li tu ipak čuša duša, a ne njuška? Poznato mi je da se u srednjoj Dalmaciji (Tučepi kod Makarske) i drugdje po Dalmaciji za dušu reče u zakletvama i psovka čuša, da bi se smanjila snaga takvih psovki i zakletva. To je jezični eufemizam, koji je vrlo čest u sličnim prigodama: mjesto Bog – tog (jest, toga mi!) krst – trst (trst mu ćaćin), vrag – trag (neka ga trag nosi), pa tako po istome zakonu mjesto duša – čuša (ćuše mi, ćušu mu ćaćinu, za čije babe ćušu).

Dakako da je Bekičeva majka u Lalićevoj Hajci gornjom rcčenicom htjela izraziti zloću i odvratnost »primitivnih izdajnika«, ali nije – kako vjernjem – mislila na njušku, nego na dušu, kad je upotrijebila riječ čuša. Držim da je tim izrazom, »neću da mi se kuća pogani i da mi se tvoja mrtva duša priviđa« izraženo narodno vjerovanje, po kojemu se duše mrtvih vraćaju na svijet,

javlja ju ljudima, pretvaraju u zla bića, kao što su vukodlaci i vampiri. To su duše onih koji se zbog zloće i grijeha ne primaju u raj, nego se vraćaju na zemlju i smetaju živim ljudima, jer ne nalaze nigdje mira, nego vječno lutaju. Mogu doći čovjeku i u snu i uznemirivati ga. To je – mislim – izraženo glagolom »prividati«, javljati se, dolaziti na san. Duša kod običnog svijeta označuje i biće, čeljade, osobu, pa se veli: dobra duša, iskrena duša, a onda i mrtva duša. O takvoj mrtvoj duši govori u romanu Bekićeva majka: ne bi htjela da joj na san dolazi takova zla osoba. Nije mi poznato da bi narod mjesto njuška govorio ćuša (drugo je ćušnuti, ćuška). Da je staroj majci bila na pameti mrtva duša, vidi se i po riječima prije tih »neću da mi se kuća pogani«. Na riječ poganiti Ćorac se ne osvrće, a i ona upućuje na to da se ovdje radi o izrazima iz područja pučkog vjerovanja. Poganiti, opoganiti znači (od lat. riječi paganus, pogán, nekršten čovjek) obeščastiti, oskrvniti sveto mjesto, a onda i svako mjesto.

Da ni svi drugi dijalektizmi, koje upotrebljavaju lica u djelima M. Lalića, nisu samo i isključivo iz istočno-nogorskog dijalekta. Spominjem izraz »skukvižiti« (»neki se ekukvežio kao zmija«, Svadba 152), koji je vjerojatno napravljen od riječi kukviža (skukvižiti), kako se u srednjoj Dalmaciji veli za posebnu pticu sovú. Poznat je općenito kod nas glagol dreljiti se, izdreljiti se. Često se čuje: »Što se dreljiš na me?« Znači: srdiš, ljutiš, oštro govoriš, vičeš. I za tu riječ tvrdi Ćorac, da se upotrebljava »samo u istočno-nogorskom dijalektu« (str. 101). *Mirko Ćović*

DR STJEPAN BABIĆ, JEZIK

Zagreb, Panorama, 1965.

Drugo, prošireno izdanje školskog leksikona »Jezik« dra S. Babića temeljito je prerađeno, povećano i opsegom i novim pojmovima, knjiga je znatno veća, ljepše je i opremljena, čitkiji je tekst, gotovo je svaka natuknica izmijenjena ili dopunjena. Stoga će biti korisno da se na knjigu opsežnije osvrnem.¹

O koristi takvih leksikona kao što je spomenuti »Jezik« nije potrebno mnogo go-

voriti.² Gramatika hrvatskosrpskoga jezika u nas se u posljednje vrijeme manje uči nego prije. Učenici zaboravljaju i ono što su naučili, a teže im je kakav podatak pronaći u gramatici nego u abecednom leksikonu.

Takva djela ne daju, dakako, sustavnu gramatiku, nego ono osnovno, tek podsjećaju čitaoca na ono što su učili sustavno u gramatici, ali, s druge strane, leksikon kao što je Babićev »Jezik« pruža čitaocu i nešto više od školske gramatike dajući mu informacije i o onim pojmovima što ih neće naći u školskim udžbenicima. Čitalac će naći ukratko protumačene pojmove iz lingvističke, dakako u onoj mjeri koliko je autoru dopuštao prostor i namjena knjige. Bit će i takvih čitalaca koji bi htjeli da knjiga sadrži mnogo više takvih lingvističkih pojmova, pa to neki recenzenti knjige i traže.³ Oni bi željeli da u knjizi nađu tumačenja i termina kao što su, na primjer: implozija, okluzija, eksplozija, afrikacija, supletivizam, anaforska zamjenica, gerundij, monogeneza i poligeneza jezika, parataksa, hipotaksa, eksocentrične i esocentrične složenice, metatonija, metataksa, injunktiv, konjunktiv, optativ, ultima, penultima, sinkretizam i druge pojmove. Korisno bi bilo – nema nikakve sumnje – da imamo i takav priručnik u kojemu bi i ti i drugi pojmovi bili rastumačeni. Činjenica da pojedini čitaoci žale što i ti pojmovi nisu uvršteni u spomenuti leksikon samo je znak da nam nedostaje jedan lingvistički priručnik, ali ne možemo tražiti da sve to obuhvati školski leksikon, omeđen okvirom i namjenom.

Nije bilo sasvim lako i jednostavno odrediti odnos jezičnih koncepcija što ih zastupa autor s obzirom na školske gramatike kojima se u nastavi redovno služe učenici osnovnih i srednjih škola. Premalo bi bilo samo abecedirati po natuknicama građu školskih gramatika, a previše bi bilo da se piščevi pogledi i suviše udaljuju i razlikuju od ustaljenih i prihvaćenih izlaganja pisaca

¹ Prvo izdanje prikazao je Šipka, Jezik, XII, str. 58–62.

² Usp. Z. Vince, Školske novine, br. 21, od 3. XII 1965.

³ Npr. A. Peco, Književnost i jezik, br. 1, 1966, str. 79–84.